

***Dialogul slaviștilor la începutul
secolului al XXI-lea***

Anul VII, nr. 1/2019

Universitatea Babeș–Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de limbi și literaturi slave

Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea

Anul VII, nr. 1/2019

Editori

Katalin Balázs

Ioan Herbil

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2019

Redactor: **Ioan HERBIL**

Coperta: **Roxana BURDUCEA**

Tehnoredactare computerizată: **Mihaela HERBIL**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. hab. **Volodymyr ANTOFIYCHUK**
Universitatea „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina

Prof. univ. dr. hab. **Serhii LUCHKANYN**
Institutul de Filologie al Universității Naționale
„Taras Șevcenko”, Kiev, Ucraina

Conf. univ. dr. **Dorin-Ioan CHIRA**
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Editură acreditată CNCS – B

© Autorii, 2019

ISSN 2284-9270

Colectivul de redacție:

Departamentul de limbi și literaturi slave:

Lector dr. **Katalin Balázs**
Telefon: 0264/534898, int. 5591
e-mail: balazskaty@yahoo.com

Lector dr. **Ioan Herbil**
Telefon: 0264/534898, int. 5560
e-mail: ivanherbil@yahoo.com

Lucrare finanțată de
UNIUNEA UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA

CUPRINS

<i>Prefață / Preface</i>	9/11
--------------------------------	------

Lucrările Simpozionului / *Proceedings of the Symposium*

Lingvistică / *Linguistics*

DOROTA FILAR (Polonia), <i>Czym jest semantyka narracyjna?</i> <i>Językowy obraz burzy we współczesnej polszczyźnie</i>	13
VIKTÓRIA LEBOVICS (Ungaria), <i>Понять и перевести</i>	24
SERHII LUCHKANYN (Ucraina), <i>Загальномовознавчі теорії</i> <i>в історії української та румунської лінгвістики</i> <i>(зіставно-діахронне дослідження)</i>	32
NATALYA NOVIKOVA, TATIANA CHERKASHINA, IVAN PUGACEV (Rusia), <i>Интерференция родного языка:</i> <i>друг или враг педагога?</i>	42
KATERYNA KARUNYK (Ucraina), <i>Статус і стан української мови</i> <i>у губернаторстві Трансністрія в 1941-1943 рр.</i> <i>(за матеріалами місцевої преси)</i>	50
SVETLANA MAKHLINA (Rusia), <i>Семиотика языка как</i> <i>знаковой системы</i>	59
TETIANA HUTSULIAK (Ucraina), <i>Образні деривати як джерело</i> <i>розвитку й збагачення прислівникової синоніміки української мови</i>	70
CRISTINA SILAGHI (România), <i>Particularități tematicе</i> <i>ale proverbelor și zicătorilor ucrainene</i>	84
NATALIA OSTROVSKAYA (Rusia), <i>Проблема исследования</i> <i>языковой и речевой вариантности русского языка</i> <i>в историческом и прагматическом аспектах</i>	89
IOAN HERBIL (România), <i>Toponimul Rona și alte nume topice</i> <i>(proto)ucrainene din județul Maramureș</i>	97
IRYNA CHYBOR (Ucraina), <i>Фрагменти демонологічних уявлень</i> <i>слов'ян у фразеології української, польської та словацької мов</i>	115
TATIANA MISHCHENKO, SVETLANA KURKINA (Rusia), <i>К проблеме</i> <i>номинации народных лекарей на территории российско-белорусского</i> <i>пограничья (Брянской и Гомельской областей)</i>	124

KATALIN BALÁZS (România), <i>Denumiri de păsări în paremiologia rusă, română și maghiară</i>	129
MANANA MIKADZE (Gruzia), <i>Морфологический анализ рукописи Ионы Гедеванияшвили «Путешествие, или путешествие митрополита Ионы Руисского» (имена)</i>	137
SANDA MISIRIANȚU (România), <i>Semantismul verbelor rusești cu prefixul от- (ото-, отъ-)</i>	141
TAMARA BUDANOVA (Finlanda), <i>«С завода, но из дома», или актуальные тенденции в употреблении предлога «с»</i>	154
INNA HOROFYANYUK (Ucraina), <i>«Чужий» в українській діалектній картині світу</i>	161
OKSZANA TASKOVICS (Ungaria), <i>Некоторые аспекты проблемы перевода субтитров с точки зрения культурной асимметрии</i>	168
HALYNA KUZ (Ucraina), <i>Міжмовні контакти в буковинській фразеології</i>	175
ADRIAN CHIRCU (România), <i>Un sufix slav vrednic de limba română: -elnic. Observații asupra dicționarului Dictiones latinæ cum valahica interpretation, redactat de către Teodor Corbea</i>	183
ELVINA SALIKHOVA (Republica Bașkortostan), <i>Билингвемы как когнитивные и лингвокультурологические компоненты региолекта</i>	194
SERHII VAKULENKO (Ucraina), <i>Буджацький письменник Ілько Гаврилюк і синтеза східного та західного варіантів української літературної мови</i>	203
CĂTĂLIN DEHELEAN (România), <i>Despre moștenirea lingvistică slavă în limba română</i>	212
NAILYA ISKUZHINA (Republica Bașkortostan), <i>Региональное варьирование русского языка в условиях двуязычия (на примере Республики Башкортостан)</i>	221
MYKHAILO KONDOR (Ucraina), <i>Деякі особливості мови «Актів Полтавського Полкового Суду» (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.) у порівнянні з закарпатськими діловими пам'ятками</i> ...	227
IRYNA BABIY (Ucraina), <i>Складання як активний спосіб творення оказіональної лексики в художньому тексті</i>	238
MARIA ALDEA (România), <i>Elemente lexicale cu origine slavă în Vocabularu romano-francesu, de Ion Costinescu (1870)</i>	245
NATALKA LIBAK (Ucraina), <i>Джерельна база і лексичний склад Великого тлумачного словника української мови</i>	255

IVANNA STRUK (Ucraina), <i>Імплікатура як вияв взаємодії вербальної та невербальної комунікації в драматичному тексті</i>	265
---	-----

Cultură și literatură / Culture and Literature

YAROSLAVA MURAVETSKA (Ucraina), <i>Функціонування візуальних компонентів у творчості Івана Нечуя-Левицького: від лейтмотиву до архітекτονіки</i>	273
OXSANA ZHURAVSKA (Ucraina), <i>Жанрові аспекти дослідження українського химерного роману 2-пол. XX ст.: дихотомія «реального» й «ірреального» в хронотопі-мультиверсумі</i>	280
NINO KVIRIKADZE (Gruzia), <i>Анна Каренина и Эффи Брист: сравнительная характеристика (по романам Льва Толстого и Теодора Фонтане «Анна Каренина» и «Эффи Брист»)</i>	286
VOLODYMYR SUPRUN (Ucraina), <i>Концептуалізація батьківщини в жіночому дискурсі української діаспори</i>	295
RAMEL GAFAROV (Rusia), <i>Изучение творчества В.А. Жуковского в школе и философия Шеллинга (на примере анализа стихотворения «Море»)</i>	303
OLGA KHAMEDOVA (Ucraina), <i>Моделі фемінності і маскулінності у буковинській пресі 1930-х років</i>	310
DIANA TETEAN (România), <i>Мотив сна в русской поэзии конца XIX-ого – начала XX-ого века</i>	320
MYKOLA VASKIV (Ucraina), <i>Літературний подзвін за культурою сільської Атлантиди</i>	328
MARTA-TEODORA BOBOC (România), <i>Simbolistica spectrului cromatic în romanul „Maestrul și Margareta” de Mihail Bulgakov</i>	337
TATIANA SIVOVA (Belarus), <i>Диада «свет – тьма» в повести К. Г. Паустовского «Чёрное море»</i>	348
OLENA ROSINSKA (Ucraina), <i>Архетипні образи хронотопу в сучасній українській поезії</i>	355
MIHAELA HERBIL (România), <i>Germenii crizei spirituale a lui N. Gogol în corespondența cu prietenii</i>	363
KRISTINIA PALADEAN (Ucraina), <i>Ритмічні форми триіктового дольника в українській та румунській поезії початку XX століття</i>	370
JUDIT BARTALIS, ARTUR LAKATOS (România), <i>Prin ochii contemporanului: subiecte si motive din perioada Glasnost' în jurnalele lui Anatoli Cerneaev</i>	379

TETIANA CHONKA (Ucraina), <i>Проблеми мовної культури в Україні у творах сучасних українських письменників</i>	388
MIHAI TRAISTA (România), <i>Mitul Taras Şevcenko</i>	397
ANDRA BRUCIU-COZLEAN (România), <i>Utopie şi anti-utopie în romanul „Fabrica de absolut” al lui Karel Čapek</i>	407
OLHA BASCHKYROVA (Ucraina), <i>Художні стратегії подолання постколоніальної травми в сучасній українській романістиці: гендерний аспект</i>	412
IOANA DIACONU-MUREŞAN (România), <i>Wanda, sirena, balaurul şi cei doi care au furat Luna</i>	421
RAFAŁ SZCZERBAKIEWICZ (Polonia), <i>Fenomen archiwistycznych reportaży kryminalnych</i>	427
ANAMARIA GAVRIL (România), <i>Синкретизм фольклорно-легендарних та історичних начал у повісті Наталени Королевої „Що є істина?” („Quid est veritas?”)</i>	445
ANDREEA MORAR (România), <i>Faţete ale realităţii în „Duşmanul poporului” de Olga Slavnikova</i>	452

Dialog intercultural / Intercultural Dialogue

DORIN-IOAN CHIRA (România), <i>Identitate naţională în Europa contemporană</i>	460
IELYZAVETA BARAN (Ucraina), <i>Еміль Балецький – дослідник закарпатських українських говорів (перший етап наукової діяльності)</i>	466
GALINA LESNAYA (Rusia), <i>Славянские языки в эпоху межкультурной коммуникации: изучение украинского и польского языков в близкородственной языковой среде</i>	475
INESA MAKAR (Ucraina), <i>Особливості функціонування паремій у давньогрецьких романах I-II ст.н.е.</i>	483
KHALAM KARASAEVA (Kazakhstan), <i>Проект «Триединство языков» и особенности его реализации в образовательных учреждениях Казахстана</i>	492
TATIANA TITOVA, ELENA GUSHCHINA (Rusia), <i>Русские в Татарстане: идентичность и этнокультурные потребности современного сельского населения</i>	497

ФРАГМЕНТИ ДЕМОНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ СЛОВ'ЯН У ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА СЛОВАЦЬКОЇ МОВ¹

Ірина Чибор

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

iryna.chybor@gmail.com

Abstract. *Fragments of Demonological Ideas of Slavs in the Phraseology of the Ukrainian, Polish and Slovak Languages.* Phraseological units of the Ukrainian, Polish and Slovak languages motivated by folk beliefs of the Slavs about demonic and semi-demonic female creatures are analyzed in the article. The common Slavic and specific national features of encoding the ethno-cultural information in the phraseological units of the languages under study are singled out and described. It has been established that the phraseology of the Ukrainian, Polish and Slovak languages mostly encodes the ethno-cultural information about external and internal features of demonic and semi-demonic creatures and their malicious activity towards humans.

Keywords: *phraseology, phraseological unit, ethno-coding, demonology, semi-demonology.*

У мовознавчих дослідженнях другої половини ХХ ст. під впливом антропоцентризму змінився погляд на предмет досліджень. Мову почали розглядати як витвір культури і її складник. Як наслідок – набуло актуальності різноаспектне вивчення проблеми зв'язку мови і культури, адже у мовних одиницях „зберігаються ті метафоричні конструкції, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, міфологемами тощо і які при використанні у мовленні відтворюють характерну для лінгвокультурної спільноти ментальність” [32: 233]. У контексті зазначеної проблематики значимими є дослідження фразеології, оскільки фразеологізми як знаки мови та культури зберігають і різною мірою репрезентують культурно-національні особливості світобачення народу – носія тієї чи тієї мови.

Джерелом етнокультурної інтерпретації явищ позамовної дійсності та їх відображення на мовному рівні є давні світоглядні уявлення та вірування етносу, серед яких особливе місце, зокрема у слов'янських народів займає демонологія. Деякі аспекти кодування елементів демонологічних уявлень слов'ян у фразеології східно- та західнослов'янських мов досліджено в етнолінгвістичних розвідках А. Габовштяка (1977), В. Мокієнка (1986), В. Ужченка (1988), Є. Тредера (1989), А. Аксамітова (1997), Л. Виноградової (2000),

¹ У статті висвітлено результати дослідження, одержані під час наукового стажування (Visegrad Scholarship Program – EaP, 2017-2018 н.р.) в Університеті Матея Бела (Банська Бистриця, Словаччина) у рамках теми „Language and Culture. Slavic Mythology in Phraseology”.

А. Кравчик-Тирпи (2001), Н. Хобзей (2002), Р. Дзьвігол (2004), Я. Івченко (2007), В. Коваля (2011), І. Кузнецової (2011), Л. Савченко (2013), М. Валенцової (2013), І. Чибор (2016) та ін. Запропоноване дослідження у порівняльному аспекті розкриває особливості репрезентації на фразеологічному рівні української, польської і словацької мов елементів слов'янської демонології та напівдемонології, зокрема фрагментів уявлень про демонічні та напівдемонічні істоти жіночої статі.

Етнолінгвістичний аналіз фразеології досліджуваних мов виконано з метою виявлення та опису спільних слов'янських та специфічних національних особливостей кодування в одиницях мови етнокультурної інформації.

Фактичний матеріал дослідження – фразеологічні одиниці¹ (далі – ФО) літературної мови і частково діалектів, в основному дібрані з лексикографічних джерел української, польської та словацької мов ХХ-ХХІ ст., певною мірою з наукових розвідок, присвячених вивченню фразеології.

Для слов'янської міфології характерні уявлення про богінок (пол. *boginka*, словац. *bohynka*, *boginka* від прасл. **bogъ* – ‘той, хто наділяє благом, багатством’ [2: 34, 36]) – демонічних істот жіночої статі, які шкодили людям, підмінюючи залишених без догляду дітей на своїх. За уявленнями, підмінені богінками діти завжди були хворобливі (часто недорозвинуті) або дуже крикливі і плаксиві, звідси стійке порівняння пол. *placze (drze się, wydziera się) jak odmieniec* [13: 74], де пол. *odmieniec* – ‘дитина, яку підмінила богінка’. В українській мові на позначення підмінених дітей функціонують лексеми *відміна* (*підміна*, *одміна*), *одмінок* (*відмінок*), *одмінча* (*відмінча*) тощо. Саме з компонентом *відміна* І. Франко фіксує ФО *то відміна не дитина* – ‘це погана, лиха дитина’, яку подає з етнографічною довідкою: „основано на віруванні, що демони підмінюють непильнованих малих дітей” [25 I: 567]. У словацькій мові на позначення підміненої демоном дитини вживають лексеми словац. *boginča, divak, odmena, kuklis, podvržtok, podhodenec, premieň* [15: 82], однак в опрацьованих нами джерелах не зафіксовано ФО з цими компонентами. Проте зазначимо, що у словацьких говірках лексему *odmena* вживають як лайку, адресуючи неслухняній дитині, напр.: *Ti odmena jenna!* [20 II: 537].

Як бачимо, причину раптової зміни у поведінці дитини пояснювали діями демонічної істоти, звідси пол. *czy cię boginki odmieniły?* [16 I: 129], діалектне словац. *boginki ho odmjenili* – ‘про людину, яка не дотримується традиційних норм поведінки’ [1: 45]. Думаємо, що поява ФО загальноновживане укр. *як хто підминив* [31: 754], словац. *je ako vutnený* [11: 868] зі значенням ‘хто-небудь зовсім змінився, став іншим’, мотивована описаними віруваннями.

На позначення демонічних істот, що підмінюють дітей у слов'янських мовах, зокрема говірках польської та словацької мов функціонує лексема

¹ Предметом дослідження обрано фразеологію в широкому розумінні терміна.

matuna [5: 164; 15: 84] (правдоподібно походить від прасл. **mamiti* ‘вабити, приманювати, обманювати’ [див. 2: 313]).

Із компонентом *matuna*, що у східних говірках словацької мови позначає ‘страховище’, зафіксовано стійкі порівняння словац. *je taki jag matuna* – ‘несміливий, боязливий’; *vipatra jag matuna* – ‘одягнутий невідповідно’ [20 II: 119]. Натомість для загальноновживаної фразеології словацької мови властиві одиниці з компонентами словац. *mátoha* (етимологічно пов’язане з прасл. **mataiti*, яке походить від індоєвроп. **mā* ‘кивати рукою’; значення слова розвивалося за схемою: ‘кивати рукою’ > ‘подавати (оманливий) знак’ > ‘з’являтися як (нереальний) привид, страхіття’ [див. 10: 349-350]) або *strašidlo*, що позначають надприродних істот, духів, основна функція яких лякати людей, порівн.: *vo všetkom vidieť mátohu* – ‘усього боятися’ [19 II: 113].

За уявленнями, походження згаданих демонічних істот пов’язане з душами людей, які померли неприродною смертю і через це не можуть дістатися на той світ, тому блукають у світі живих, даремно шукаючи спокою [див. 15: 142], звідси ФО словац. *chodiť ako mátoha* [21 III: 125], *chodiť / tmoľiť sa ako strašidlo* [19 IV: 274] зі значеннями ‘1) бути апатичним, поникнути, не цікавитись нічим; 2) рухатися дуже тихо, нечутно; 3) бути втомленим; не знати, чим зайнятися’.

Окрім того, фразеологія словацької мови репрезентує уявлення про зовнішній вигляд демонічних істот, порівн.: *bledý ako mátoha* – ‘дуже блідий’ [21 III: 125; 11: 320], *vyzerat’ ako strašidlo* [11: 710], *byť / vyzerat’ ako mátoha* – ‘1) бути фізично і духовно слабким; 2) мати хворий вигляд, бути хворим’ [21 III: 125].

У польській мові з компонентом *matuna* зафіксовано паремію *kogo matuna otamoni, tyń się od ni nie ogoni* [16 I: 384], яка кодує етнокультурну інформацію про мамуну як про демонічну істоту, що зводить людей з правильної дороги (укр. *як на чоловіка блуд нападе, то серед села дороги не найде* [25 I: 61]).

У народних віруваннях українців нечиста сила, яка зводить людей з правильного шляху, зазвичай у лісі, має назву *блуд*, порівн. ФО *блуд ми сі вчепив* [25 I: 61], *блудом ходити (іти)* – ‘блукаючи, шукати дороги, блудити’ [28: 42], а також *заводити / завести в блуд*, одне зі значень якої ‘заплутувати, збивати кого-небудь з прямої дороги’ [35: 300].

Слов’янській демонології властиві уявлення про надприродні істоти жіночої статі, місцем перебування яких є водоймища, їхні прибережні околиці та ліс. У словацькій мові на позначення описаних демонічних істот функціонують лексеми *víla* (від прасл. **vila*, що походить від **vilь* ‘сильний, прудкий’ або пов’язане з прасл. **viti* ‘крутити, обертати, гнути’ [10: 660, 661]), *rusalka*, *morská panna*, в українській – *мавка (навка)*, *русалка* (пов’язане з лат. *rosalia* – ‘Pascha rosata, rosarum’ – назва весняного язичницького свята вшановування померлих [27 V: 146-147; 30 IV: 495]), у польській – *boginka*, *rusalka*, *wodna panna* тощо.

За народними віруваннями словаків, віли – це молоді привабливі надприродні істоти з довгим (золотим, русим) волоссям, прикрашеним лісовими квітами [див. 6 II: 302-303; 15: 72-73]. Відзначалися особливою красою і чарівним голосом, звідси стійке порівняння *krásna ako víla* – ‘про гарну, красиву жінку, дівчину’ [19 V: 99]. Згідно з народними уявленнями, віли локалізувалися у лісових гущавинах недалеко від водних потоків і озер [див. 6 II: 302-303], що на мовному рівні відображено у назвах *lesná víla*; *vodná víla*, порівн. ще *morská víla* [19 V: 99]. У стосунку до людей були амбівалентними. Завдавали шкоди тільки тоді, коли людина зі злими намірами перетинала межі їхнього простору, звідси функціонування стійких словосполучень *dobrá víla* і *zlá víla* [19 V: 99].

У словацькій етнокulturі уявлення про віл і русалок мають багато спільного. Відмінним є той факт, що, за віруваннями, тіло русалки складається з краплин води і роси. У такий спосіб народна уява пояснювала локалізацію русалок неподалік водоймищ [див. 15: 157]. Крім цього, на території Словаччини поширені уявлення про демонічних істот, які подібно до русалок перебували у водоймах, але відрізнялися тим, що топили людей (русалки лоскотали на смерть). Ці демонічні істоти називали словац. *vodné pannu*, *vodné baby*, *vodné ženy* [15: 157].

Нами не зафіксовано ФО словацької та польської мов, які б на компонентному рівні відображали елементи народних уявлень про русалок чи водних панн. Натомість українська фразеологія репрезентує уявлення про русалок як про демонічних істот, що населяють водний простір і шкодять людям (а точніше топлять), напр.: діалектне укр. *ганяти русалок*, *сходити до русалки в гості*, *затягли русалки* з семантикою ‘потонути’ [33: 437], а також як про демонів, що походять від душ нехрещених, передчасно померлих дітей, порівн. стійкі словосполучення *Русальний (Русалчин) тиждень*, *Навський (Мавський, Нявський) тиждень* [28: 512], які позначають певний часовий проміжок – тиждень перед святом Трійці, коли в українській календарно-обрядовій традиції вшановують померлих родичів [детальніше: див. 37: 71-73].

Фразеологія словацької і польської мов репрезентує уявлення про ще одну міфічну істоту напівжінку, напіврибу – Мелузину (словац. *meluzína* ‘буревій’ – первинно назва віли, зокрема у французьких легендах (франц. *Mélusine*) [див. 10: 354]). Уявлення про Мелузину поширені головню на заході та в центральній частині Європи і пов’язані з французькими середньовічними лицарськими романами, згідно з якими проклята матір’ю Мелузину щосуботи зазнавала перетворень – її нижні кінцівки перетворювалися на риба’ячий хвіст. Коли її чоловік довідався про це, підглядаючи за нею під час суботньої купелі, Мелузину змушена була назавжди покинути його та дітей [див. 18: 54].

За посередництвом літератури, уявлення про Мелузину потрапили до народних вірувань словаків [6 I: 22] і поляків, які проживають на Шльонську [5: 168]. В уявленнях цих народів Мелузину уособлює сильний, поривчастий вітер, буревій, який характеризується звуками подібними до виття, ридання.

Вірили, що коли дме такий вітер, то це Мелузіна плаче, бо не може знайти своїх дітей, порівн. ФО словац. *keď vietor hviždí, to Meluzína plače* [23: 531; 4: 54; 6 I: 22], сучасне *meluzína hvízda* [21: 815], пол. *och, Meluzyna płacze* [7: 14], *Meluzyna prosi* [18: 36] – ‘про сильний вітер’.

У фразеології досліджуваних мов збереглися уявлення про мару (пол. *zmora*, словац. *mora* від прасл. **morъ* ‘смерть’; за іншою версією, від прасл. **maniti, mamiti* ‘морочити, обманювати, чаклувати’ [30 III: 178; порівн. 27 III: 388-389; 10: 368; 369] або від прасл. **mer-* ‘тиснути, толочити’ [3: 17]) – напівдемонічну істоту, яка душить людину під час сну, сидячи в неї на грудях [14: 627; 6 I: 371; 30 II: 341], порівн.: пол. *zmora go tęczy (dusi, trapi)*, подану з поясненням: ‘відлуння народних уявлень про змору, демонічну істоту, яка мучить людину уві сні’ [16 III: 907], укр. *всадила ми сі якась мара в груди* – ‘щось болить у грудях’ [25 I: 275], словац. *akoby tu na prsiach mora sedela* [19 II: 177], *mora morí / zmára / mární; mora ho dlávi* [22: 284], сучасне загальноновживане *dlávi / tlačí ho mora* [21 III: 356] зі значенням ‘хтось відчуває тривогу, смуток’.

Фразеологія української та польської мов кодує етнокультурну інформацію про зовнішній вигляд мари, напр.: пол. *wygląda jak zmora* – ‘про худорляву, високу людину’ [16 III: 797], *wygląda jak mara* – ‘блідю, хворобливо’ [16 III: 794], а також про стан та вигляд людини, яку мара мучила вночі, порівн.: пол. *wygląda jakby go mora całą noc dusiła* [16 III: 797], укр. *виглядає як мара* – ‘дуже виснажений, вимучений’ [39: 88] тощо.

В українській етнокультурі мара також уособлює нечисту силу, порівн.: *мара знає; мара бачила; що за мара?; якої мари?* [35: 464; детальніше: див. 37: 90-94].

Серед напівдемонічних уявлень у фразеології української, польської і словацької мов найповніше відображено уявлення про відьму (від прасл. **vědati* ‘відати, знати’, первинно ‘відьма – це жінка, якій приписувалося знання різних способів впливу на надприродні сили (духи)’ [27 I: 396]), чарівницю, пол. *czarownica, wiedźma*, словац. *striga* (запозичення з латинської мови, порівн. лат. *strix* ‘сова’; появу вторинного значення пов’язують з уявленнями про відьом, наділених здатністю перетілюватись у сову або в інших нічних птахів [див. 10: 560]), *bosorka* (від угор. *boszorka*, запозиченого з тюркських мов; вихідне тюркське слово походить від кореня **bas-* ‘тиснути, давити’; значення слова розвинулося у напрямку ‘тиснути, давити’ > ‘душити’ > ‘те, що душить; нічна мара’ > ‘злий дух, відьма’ [див. 10: 78]), *čarodejnica* тощо. У народних уявленнях слов’ян відьма поєднує в собі риси реальної жінки і демона, контактує з нечистою силою, наділена здатністю до перетворень [див. 38: 199; 17: 192; 6 II: 202], порівн. укр. *знатися з чортами* (з нечистою силою) – ‘займатися чаклунством’ [35: 41] і словац. *má zrastené obočie* – ‘уміє чарувати’ [23: 99], у якій заковано етнокультурну інформацію про тілесну ознаку людини, яка належала до світу напівдемонів, пол.

jechać na Łysą Górę – ‘займатися чаклунством’ [16 II: 356], що репрезентує інформацію про місце, де збиралися відьми.

Слов’яни вірили, що відьмою могла бути як молода дівчина, так і старша жінка, крім того, надприродні властивості відьми могли бути вродженими й набутими [див. 6 II: 202; 26: 224]. У фразеології української мови заковані етнокультурні відомості про те, що найбільше шкоди завдавали людям саме навчені відьми: *гірша відьма вчена, як родима* [34: 47], а у фразеології польської мови – відьми молодого віку, напр.: *gorsza czarownica młoda niż stara* [16 II: 354].

Однією з надприродних властивостей відьми була здатність літати. Засобом для переміщення слугували предмети домашнього вжитку, звідси діалектне укр. *як відьма на мітлі*, зі словом *крутитися* – ‘дуже, енергійно’ [33: 96], словац. *striga sa nosí na ohrable; striga sa nosí na lopate; striga sa nosí na trlici* [23: 548] тощо.

Основна функція відьми – це ‘чинити зло і шкоду людям, руйнувати їхнє благополуччя’ [36: 99], звідси образ злої, сердитої, потворної жінки, зазвичай, старшого віку, що відображено у ФО: укр. *сердита як відьма; страшна як відьма; красива як відьма з Лисої гори* [39: 23], порівн. словац. *stará striga* [23: 46] і *stará bosorka* [21 I: 343], що у сучасній словацькій мові функціонує як вільне словосполучення і характеризує ‘злу, підступну жінку’, пол. *czarownica z Łysej Góry* – ‘зла, зловмисна, страшна жінка’ [16 II: 356] тощо.

За уявленнями, шкодити відьми могли різними способами, напр.: відбирати молоко у корів, з якого потім готували масло [38: 200; 26: 229-230; 30 I: 298; 5: 71; 6 II: 202], щоправда за певних погодних умов – коли водночас було сонячно і дощило, звідси паремії укр. *сонце світить, дощик кронить, чарівниця масло робить* [34: 47], пол. *deszczyk pada, słońce świeci, czarownica masło kleci* [16 I: 353], словац. *bosorka maslo múti* [24: 194], порівн. ще словац. *keď slnko svieti a dážď prší, čert babu bije* [4: 51] тощо; своїми діями негативно впливати на стан здоров’я людей [див. 6 II: 202], порівн.: словац. *to mi viľáka striga porobila!* [23: 548], *striga ho podstrelila* – ‘кашель’ [23: 119]; викрадати небесні світила [38: 200], порівн.: укр. *на Василя вечором відьми крадуть місяць* [29: 386], *як відьми вкрали* – ‘зовсім зник’ [35: 128]; спричиняти атмосферні явища, напр., вихор, бурю [див. 6 II: 202], порівн.: словац. *striga sa vrtí* [23: 531], діалектне *bosorka sa krúťi* [8: 78], пол. *czarownica z diablem tańcuje* [12: 69] тощо.

У період своєї активної діяльності (зимове, літне сонцестояння, нічна частина доби) відьми зліталися на зборища (шабаші), місцем проведення яких найчастіше була Лиса гора (гора з незалісненою вершиною) [38: 199-200], порівн.: укр. *іди на лису гору!*, яку І. Франко подає поясненням: ‘де чарівниці сходяться’ [25 II: 347], словац. *počnou dobou strigy do rákoša chodia* [23: 548], пол. *tak ciemna noc, że czarownice na Łysą Górę nie trafią* [16 II: 356], *sabat czarownic* зі значеннями: ‘за давніми народними віруваннями, зустріч

чарівниць у відлюдному місці опівночі' і жартівливе 'про дружню зустріч жінок' [9: 463].

Вірування про шабаші відьом і різноманітної нечистої сили на Лисій горі, що поблизу Києва, відомі не тільки українцям, але й полякам [див. 28: 334; 16 II: 69; 30 I: 520], стали підставою для появи ФО укр. *київська відьма* [28: 334], пол. *wiedźma kijowska* [16 II: 69], яка метафорично характеризує дуже небезпечну, злу жінку.

У сучасній фразеології досліджуваних мов функціонують одиниці, мотивація яких пов'язана з історичним фактом переслідування людей підозрюваних у чаклунстві, особливо поширеним у країнах Західної Європи в часи Середньовіччя. Під час так званого полювання на відьом (пол. *polowanie na czarownice*, словац. *čzerodejnícke procesy*) жертвами ставали невинні люди, що метафорично інтерпретовано у ФО: словац. *honba / pohon na čarodejnice* з семантикою 'жорстоке переслідування тих, хто має інші, відмінні погляди; пошуки ворога, негідника, зазвичай, там, де його нема' [21 I: 469], пол. *polowanie na czarownice* – 'пошуки когось, на кого можна перекласти відповідальність і покарати' [9: 374] та укр. *полювання на відьом* – 'переслідування інакодумців', яка активно функціонує в публіцистичному дискурсі, хоча й не зафіксована у фразеологічних словниках української мови.

Отже, проведений аналіз дає можливість стверджувати, що у фразеології української, польської та словацької мов різними способами заковано головню спільнослов'янські уявлення про демонічні та напівдемонічні істоти жіночої статі, що зумовлено спільністю культурної спадщини слов'ян. Фразеологія досліджуваних мов найбільшою мірою кодує інформацію про зовнішні та внутрішні особливості демонічних та напівдемонічних істот, їхні дії, які, зазвичай, приносили шкоду людині тощо. Відмінності у кодуванні етнокультурної інформації полягають у репрезентації уявлень, характерних для певного народу, що на компонентному рівні фразеологізмів виявляється у відмінному лексичному наповненні, наявністю запозичень із західноєвропейських мов тощо.

Перспективним видається подальше дослідження слов'янської фразеології, мотивованої демонологічними уявленнями, у функційному аспекті, з метою встановлення стилістичних функцій фразеологічних одиниць, їх структурно-семантичних модифікацій, частотності вживання.

Література

1. Blagoeva-Neumanová, T., *Ludová demonológia na Zamagurí v kontexte a koreláciách s démonologickými predstavami východných, južných a západných slovanov* [Rigorózna á práca. Filozofická fakulta Univezity J.A. Komenského], Bratislava, 1976.
2. Boryś, W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.

3. Budziszewska, W., *Polskie nazwy zmór i niektóre wierzenia z nimi związane*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 1991, t. 27, s. 17-23.
4. Dobšinský, P., *Slovenské obyčaje, povery a čary*, Bratislava: Pramene, 1993.
5. Dźwigoł, R., *Polskie ludowe słownictwo mitologiczne*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2004.
6. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*, J. Botík, P. Slavkovský (ved. red.), t. 1-2, Bratislava: Veda, 1995.
7. Gerlich, M. G., *Tradycyjne przywiarki bieruńskie. Przyczynek do ludowej wizji świata i człowieka na Górnym Śląsku*, Bieruń, 1992.
8. Habovštiak, A., *O názvoch vzdušného víru v slovenských nárečiach*, „Kultúra slova“, 1977, nr 11, s. 78-81.
9. Kłosińska, A., Sobol, E., Stankiewicz, A., *Wielki słownik frazeologiczny z przysłowiami*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009.
10. Králik, E., *Štručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava: Veda, 2015.
11. *Krátky slovník slovenského jazyka*, Kačala J., Pisárčiková M., Považaj M. (red.), Bratislava: Veda, 2003.
12. Krawczyk-Tyrpa, A., *Tabu w dialektach polskich*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, 2001.
13. Krzyżanowski, J., *Mądrej głowie dość dwie słowie: pięć centurij przysłów polskich i diabelski tuzin z hakiem*, t. 1. *Od Abrahama do Nieboszczyka*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994.
14. Moszyński, K., *Kultura ludowa Słowian*, t. 2. *Kultura duchowa*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1967.
15. Nádaská, K., Michálek, J., *Čerti, bosorky a iné strašidlá. Slovenské poverové bytosti*, Bratislava: Fortuna Libri, 2015.
16. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*: t. 1-4, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969-1972.
17. Pełka, L., *Polska demonologia ludowa*, Warszawa: Iskry, 1987.
18. Przywara, M., *Przywiarki czyli przesady i zabobony ludu polskiego na Górnym Śląsku*, Opole: Instytut Śląski, 1967.
19. *Slovník slovenského jazyka*: v 6 t., Peciar Š. (red.), Bratislava: Veda, 1959-1968.
20. *Slovník slovenských nárečí*: v 2 t., Ripka I. (ved. red.), Bratislava: Veda, 1994-2006.
21. *Slovník súčasného slovenského jazyka*: v 3 t., Jarošová A., Buzássyová K. (ved. red.), Bratislava: Veda, 2006-2015.
22. Tvrdý, P., *Slovenský frazeologický slovník*, Praha – Prešov: Nákladem československej grafickej unie, ÚČ. SPOL, 1933.
23. Záturcký, A., *Slovenské prislovia, porekadlá a úslovia*, Bratislava: Tatran, 1974.
24. Валенцова, М. М., *Мифологический аспект словацкой фразеологии*, Slavica Svetlanica. Язык и картина мира: К юбилею С. М. Толстой, Гура А. В., Белова О. В., Березович Е. Л. (ред.), Москва: Индрик, 2013, с. 194-202.
25. *Галицько-руські народні приповідки*: t. 1-3, Франко І. (зібрав, упоряд. і пояснив), Львів: Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, 1901-1910.
26. Гнатюк, В., *Нарис української міфології*, Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000.
27. *Етимологічний словник української мови*: в 7 тт., Мельничук О. С. (гол. ред.), Київ: Наукова думка, 1982-2012.

28. Жайворонок, В. В., *Знаки української етнокультури: словник-довідник*, Київ: Довіра, 2006.
29. *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, Пазяк М. М. (упоряд.), Мишанич С. В. (відп. ред.), Київ: Наукова думка, 1989.
30. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* в 5-ти томах, Толстой Н. И. (гол. ред.), Москва: Международные отношения, 1995-2012.
31. *Словник фразеологізмів української мови*, Білоноженко В. М. (уклад.), Київ: Наукова думка, 2003.
32. Телия, В. Н., *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*, Москва: Языки русской культуры, 1996.
33. Ужченко, В. Д., Ужченко, Д. В., *Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу*, Луганськ: Видавництво ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013.
34. *Українські приказки, прислів'я і таке інше*, М. Номис (уклад.), Київ: Либідь, 1993.
35. *Фразеологічний словник української мови*: у 2 кн., Київ: Наукова думка, 1993.
36. Чеховський, І., *Демонологічні вірування і народний календар українців карпатського регіону*, Чернівці: Зелена Буковина, 2001.
37. Чибор, І., *Слов'янська міфологія в українській фразеології*, Київ: Видавець Олег Філюк, 2016.
38. Чубинський, П., *Мудрість віків. Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського*, Кн. 1., Київ: Мистецтво, 1995.
39. Юрченко, О. С., Івченко, А. О., *Словник стійких народних порівнянь*, Харків: Основа, 1993.